

Tranzicijske vještine profesionalnog sportaša nakon završene sportske karijere

Jerbić, Jure

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Kinesiology / Sveučilište u Splitu, Kineziološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:221:337764>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Kinesiology, University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KINEZIOLOŠKI FAKULTET

Kondicijska priprema sportaša / Stručni preddiplomski studij kineziologije,
Kondicijski trener

TRANZICIJSKE VJEŠTINE
PROFESIONALNOG SPORTAŠA NAKON
ZAVRŠENE SPORTSKE KARIJERE

ZAVRŠNI RAD

Student:

Jure Jerbić

Mentor:

Doc. Dr. sc. Nikša Đurović

Split, 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. CILJ RADA	5
3. TRANZICIJA NAKON SPORTA	6
3.1. Tranzicijski modeli	6
3.2 Makro i mezo kontekst tranzicije	10
3.2.1. Kulturalne dimenzije i sportska mirovina	10
3.2.2. Sustav blagostanja i sportska mirovina	11
3.2.3. Društveno-ekonomska situacija i sportska mirovina	12
3.2.4. Elitni sportski sustav i sportska mirovina	13
3.2.5. Dualno okruženje u karijeri i sportska mirovina	15
3.2.6. Karijerski programi i sportska mirovina	17
3.3. Mikro kontekst tranzicije	18
3.3.1 Karakteristike individualca	18
3.3.2. Razlozi prekida karijere	19
3.3.3. Karakteristike okruženja	20
4. ZAKLJUČAK	22
5. LITERATURA	24

SAŽETAK

Pregledom literature utvrđeno je da ne postoje longitudinalna istraživanja koja se bave proučavanjem cjelokupne karijere sportaša. U ovome radu naglasak je stavljen na post-sportsku karijeru te samu problematiku koja se javlja prestankom aktivnog bavljenja sportom. Prvi dio rada opisuje tri kategorije (kulturalne dimenzije, sustav blagostanja te društveno-ekonomsku situaciju) povezane sa sportskom mirovinom. Drugi dio rada opisuje tri mezo kategorije (elitni sportski sustav, dualno okruženje te karijerske programe) povezane sa sportskom mirovinom. U trećem dijelu opisane su karakteristike individualca, okruženja kao i razlozi prekida sportske karijere. Zanimljivo je vidjeti načine na koje se uspješne elitne sportaše slavi u pojedinim zemljama pa se postavlja pitanje: jesu li elitni sportaši posebne osobe kojima je potreban drugačiji tretman? Istraživanja upućuju da se proces umirovljenja povezuje sa smanjenjem kontrole, sniženim samopoštovanjem i općim smanjenjem zadovoljstva u životu. Sportaši na vrhunskoj razini nisu imuni na negativne posljedice umirovljenja, dapače, podložniji su traumama prilikom umirovljenja. Autori prikazuju depresivnost i anksioznost kao česte pojave prilikom privikavanja na prijelaz iz aktivnog bavljenja sportom u sportsku mirovinu. Odluka profesionalnog sportaša da ode u sportsku mirovinu može biti višestрана, međutim tri kategorije (umirovljenje vezano uz dob, umirovljenje vezano uz ozljede te umirovljenje kao aktivna odluka) se spominju kao najčešće. Švicarski model koji nudi karijersko savjetovanje sportašima (koji su aktivni, umirovljeni ili u postupku umirovljenja) te podršku u pronalasku pripravništva ili posla, čini se vrlo mudar način rješavanje tranzicije nakon završene sportske karijere. S druge strane, danski model koji se temelji na stvaranju obrazovnih mogućnosti kako bi elitni sportaši mogli kombinirati akademsku i sportsku karijeru čini se najprimjereniji. Opći sustav blagostanja te snažna ideja jednakosti po pitanju blagostanja preslikala se i na sport. Mnogi pozitivni primjeri izneseni u ovom radu mogu biti vodilja hrvatskom modelu u rješavanju problematike tranzicije profesionalnih sportaša iz vrhunskog sporta u njihovu drugu karijeru.

Ključne riječi: sportska karijera, sportska mirovina, tranzicija sportaša, tranzicijski modeli, elitni sportaši

ABSTRACT

By reviewing the literature, it has been found that there are no longitudinal researches dealing with the study of the entire career of athletes. In this paper, the emphasis is placed on the post-sports career and the issues that may occur after the end of an active sport career. First part of the paper describes three categories (cultural dimensions, welfare system and socio-economic situation) related to the sport retirement. The second part of the paper describes three mezzo categories (elite sport system, dual environment and career programs) related to the sport retirement. The third part describes the characteristics of the individual, its environment, as well as reasons for the end of an active career. It is interesting to see the patterns through which successful and elite athletes are celebrated in certain countries, so the question arises: are elite athletes' special people which need different treatment? This research suggests that the process of retirement is commonly related and very often generates decreased control, lowered self-esteem and general decrease in life satisfaction of an elite athlete. Top-level athletes are not immune to negative impacts of retirement, on the contrary, they are more prone to traumas during retirement. The authors present depression and anxiety as common traits that might emerge during transition period, namely leaving the active sport and entering into sport retirement. The decision of a professional athlete to retire can be caused by various reasons, however three categories (retirement related to age, retirement related to injuries and retirement as an active decision) are mentioned as the most common. The Swiss model, which offers career counseling to athletes (who are active, retired or in the process of retiring) and support in finding an internship or job, seems to be a very wise way to solve the transition after the end of a sports career. On the other hand, the Danish model based on creating educational opportunities so that elite athletes can combine academic and sports careers seems to be the most appropriate one. The general welfare system, and the strong idea of equality in terms of well-being is also applicable to the sport. Many positive examples presented in this paper can be used as a guidance for the Croatian model, especially in solving the problem of transition of professional athletes from the elite sports to their second career.

Key words: sport career, sport retirement, athletes transition, transition models, elite athletes

1. UVOD

Brojna istraživanja se bave identitetom u sportu te dokumentiraju niz psiholoških i socijalnih poteškoća koje sportaši susreću nakon prestanka karijere. Jedan od najčešćih se javlja kroz osjećaj emocionalnog odvajanja od nekog bližnjeg, a u ovom slučaju to mogu biti treneri ili suigrači (Astle, 1986). Drugi se javlja u obliku straha od nove karijere te biranja budućeg zanimanja. Tako primjerice sportaši s višim atletskim identitetom vjerojatno će ubuduće odabrati sljedeće zanimanje koje je opet vezano za sport (Cabrita et al., 2014). Iako se sportska mirovina događa u različito vrijeme i na različite načine, umirovljenje je neminovni proces s kojim će se svi sportaši susresti tokom svog života. Za većinu sportaša juniorsko natjecanje označava kraj njihovog atletskog te mogući početak studentskog ili radnog angažmana. S druge strane, mali broj profesionalnih sportaša je u mogućnosti pratiti studentsku i akademsku karijeru s obzirom na zahtjeve vrhunskog sporta. Sukladno navedenom, profesionalni sportaši usmjeravaju svoj fokus u jednom pravcu koji ujedno i označava početak snažnog procesa stvaranja sportskog identiteta.

Jedan od najvažnijih alata potrebnih za uspješnu tranziciju je vještina samoupravljanja. Zasiurno postoje brojne razlike između sportaša koji se bave individualnim sportom od sportaša koji djeluju u timskim sportovima. Budući da individualci nastupaju sami, prisiljeni su razvijati neovisno mišljenje i odlučivanje. S druge strane, konačni ishod u timskim sportovima ne zavisi samo odlukama individualca, jer su treneri ti koji najčešće donose odluke umjesto igrača. Oni donose važne odluke koje su često predmet kritike navijača te posebice medija. Često i vrhunsko tehničko-taktičko znanje trenera nije dovoljno za pobjedu u igri. Potrac i suradnici (2000) sugeriraju da treneri moraju imati pedagoške vještine učitelja, savjetodavnu mudrost psihologa i administrativno vodstvo poslovnog direktora. Treneri na najvišoj razini moraju imati vještine upravljanja u kontekstu fizičkih, tehničko-taktičkih i psiholoških priprema vrhunskog sportaša (Sherman i sur. 2002).

Pregledom literature utvrđeno je kako ne postoje precizno definirani čimbenici koji se odnose na uspješnu tranziciju u sportskoj karijeri, međutim mi ćemo pokušati obraditi ovu temu kroz 3 konteksta (makro, mezo i mikro) koju je predstavio Kuettel (2017.)

2. CILJ RADA

Osnovni cilj ovog stručnog rada je prikazati najbolje modele koji se bave rješavanjem problema tranzicije vrhunskih sportaša u post-sportsku karijeru. Na temelju osnovnog cilja moguće je formirati parcijalne ciljeve:

1. Utvrditi i objasniti makro kontekst tranzicije
2. Utvrditi i objasniti mezo kontekst tranzicije
3. Utvrditi i objasniti mikro kontekst tranzicije

3. TRANZICIJA NAKON SPORTA

3.1. Tranzicijski modeli

Izlaskom profesionalnih sportaša iz sporta i prijelazom u druge domene života, tradicionalno su se bavili istraživači sportske psihologije i sociologije. Psihološki i sociološki aspekt s kojim se sportaši suočavaju sam po sebi nije dovoljan da objasni cjelokupnu problematiku. Sukladno navedenom, pronašli smo neke autore koji su pokušali pristupiti istraživanjima kroz holistički pristup pa su njihovi modeli (Slika 1., Slika 2. i Slika 3.) prikazani u radu. Autori navode da ne postoje longitudinalna istraživanja koja se bave problematikom tranzicije te proučavaju sportaša prije ulaska u vrhunski sport, za vrijeme i nakon izlaska iz istoga. Čak i nakon izlaska iz sporta 1/3 sportaša doživljavaju veći neuspjeh u post-sportskoj karijeri te planiraju svoj povratak na sportske terene (Sinclair i Orlick, 1993.).

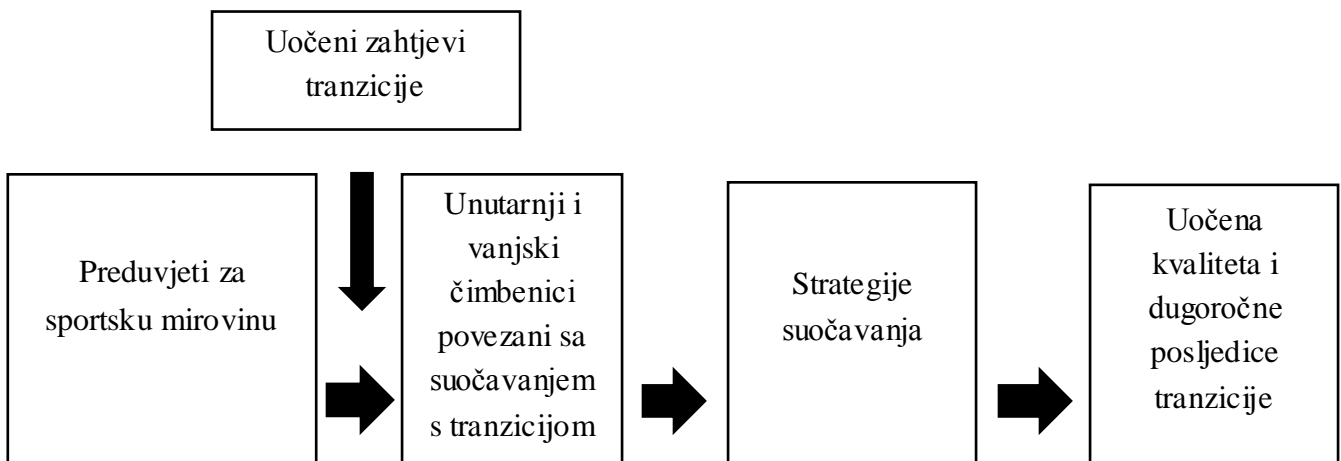
Slika 1. Konceptualni okvirni MODEL za proučavanje tranzicija iz elitnog sporta
(Stambulova i sur., 2007.).

Kulturalni kontekst tranzicije iz elitnog sporta, npr. :

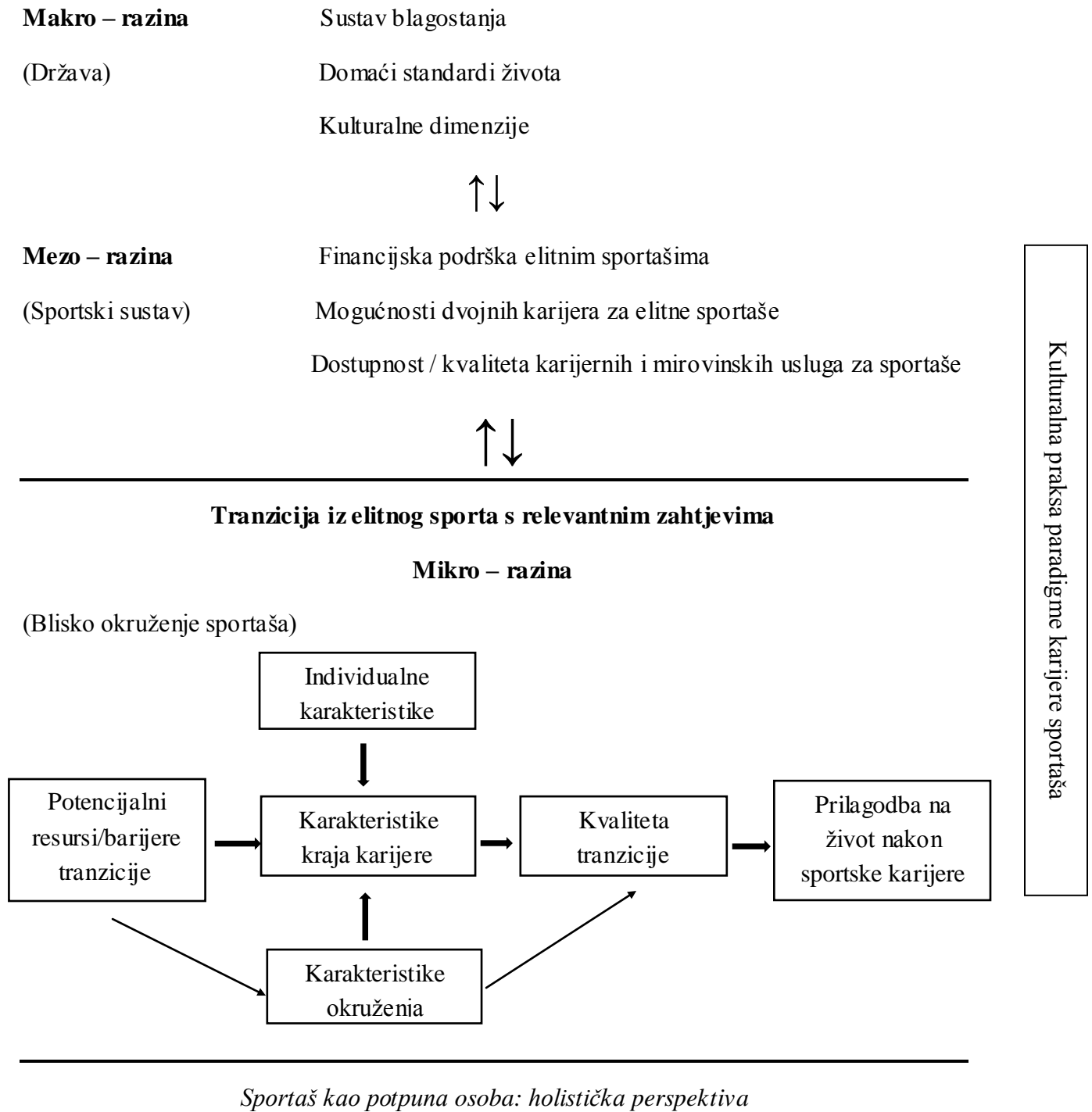
- Klima elitnog sporta;
- Pozornost masovnih medija;
- Mogućnosti zapošljavanja za elitne sportaše;
- Dostupnost usluga sportske mirovine;
- Životni standardi;
- Kulturalne tradicije.

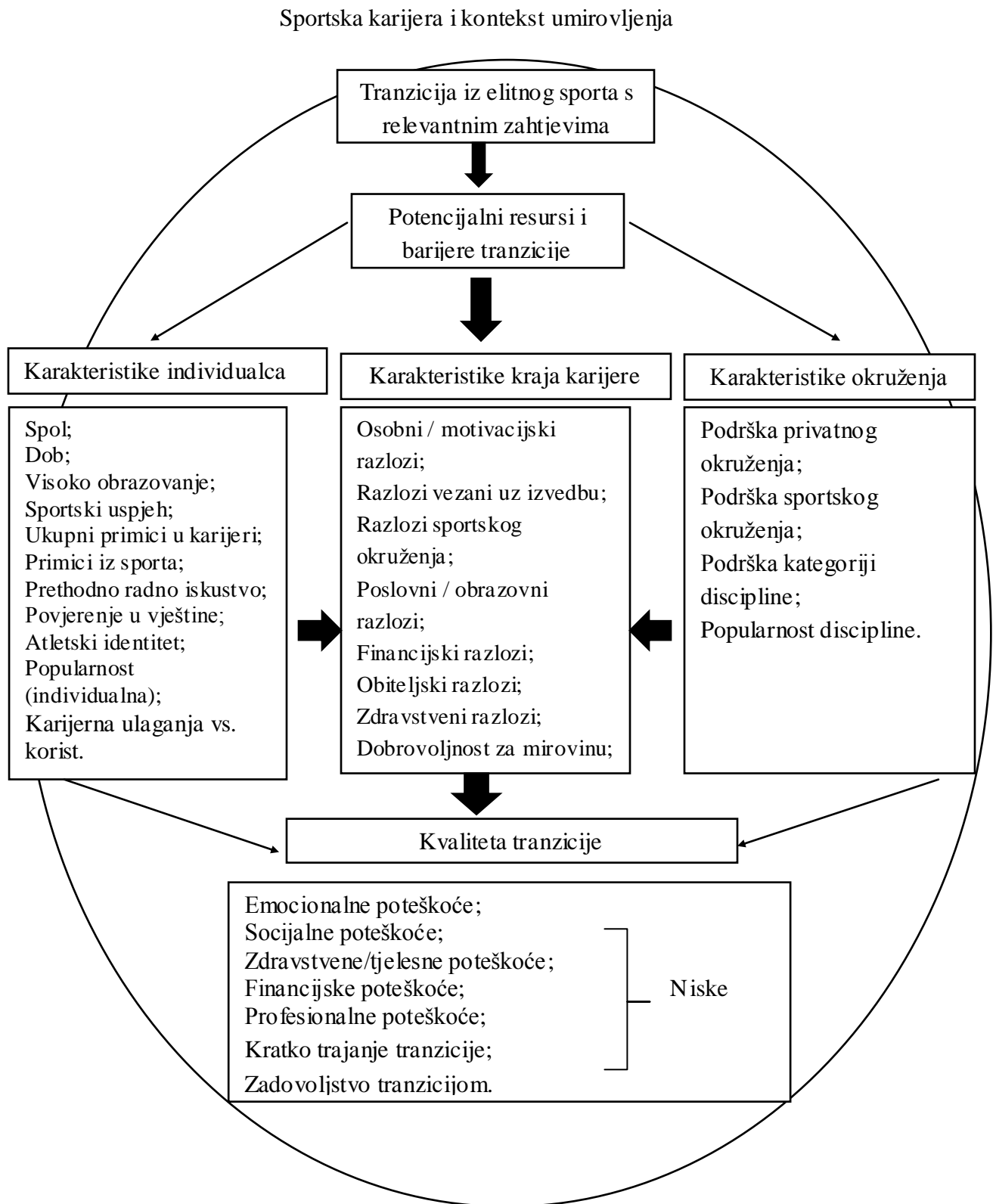
Proces tranzicije i njezini ishodi:

Slika 2. Holistički MODEL tranzicije sportaša iz sporta (Kuetel, 2017.)

Slika 3. Radni MODEL faktora koji doprinose kvaliteti prelaska iz elitnog sporta (Kuettel i sur.,2017.)

3.2. Makro i mezo kontekst tranzicije

3.2.1. Kulturalne dimenzije i sportska mirovina

Stambulova i sur. 2007. istražuju kulturalnu dimenziju u tranziciji iz elitnog sporta kao važnu stavku cjelokupnog procesa. U radu navodi sastavnice kulturalnog konteksta tranzicije u sportsku mirovinu, a to su: klima (okruženje) u elitnom sportu, pozornost masovnih medija, mogućnosti zaposlenja za sportaše, dostupnost usluga sportske mirovine te životni standard. Cjelokupni proces (koji je prikazan na Slici 1.) je konceptualni okvirni model za proučavanje tranzicije iz elitnog sporta).

S druge strane, holistički model tranzicije sportaša iz sporta, prema Kuettelu (prikazano na Slici 2.) uključuje makro, mezo i mikro razinu tranzicije. U makro razini uključena je kulturalna dimenzija, sustav blagostanja i društveno-ekonomska situacija.

Prije bavljenja kulturalnim dimenzijama i sportskom mirovinom, valja definirati kulturu i njene zakonitosti. Prema Brymanu (2012.) kultura se može promatrati kao stvarnost u kontinuiranom stanju konstrukcije i rekonstrukcije. Kulturalna psihologija smatra kulturu i psihološke procese kao uzajamne konstitutivne. Koncept kulture je, prema tome, temeljen na pretpostavci da je kultura ujedno struktura i strukturiranje te da ljudska djela nisu u potpunosti određena kulturalnim ograničenjima, niti su u potpunosti slobodna (Erez i Gati, 2004.).

U kontekstu sporta, kulturalna dimenzija može uključivati sadržaje za trening sportaša, načine na koji se uspješne elitne sportaše slavi, tj. cijeni, kodekse ponašanja po kojima se savezi odnose prema svojim sportašima te na način odijevanja ekipe ili grupe. Prihvaćene vrijednosti ocrtavaju, primjerice, eksplicitnu ideju razvoja talenta, način na koji podržati sportaše da kombiniraju obrazovanje i elitni sport te na kako im pomoći u umirovljenju kada završavaju svoje sportske karijere. Osnovne kulturalne pretpostavke vezane uz elitne sportaše mogle bi pružiti odgovore na sljedeća pitanja: Pod koju cijenu želimo postići međunarodni

sportski uspjeh? Jesu li elitni sportaši posebne osobe kojima je potreban drugačiji tretman? Koja je vrijednost obrazovanja za elitne sportaše? (Kuettel, 2017.).

3.2.2. Sustav blagostanja i sportska mirovina

Aquilina i Henry u svojem radu iz 2010. godine pokušali su pronaći objašnjenja zašto obrasci koji se tiču dvojnih karijera (akademskih i sportskih) razlikuju među državama. Osim razlika u političkoj kulturi i povijesti, lokalnoj kulturi akademske zajednice, veličini države (i brojem stanovnika i površinom) te u gospodarskoj situaciji, jedan od glavnih čimbenika koji utječu na dvojne karijere je i razlika u širem sustavu blagostanja određene nacije. Prema tri oblika sustava blagostanja koje je uveo Esping-Andersen 1990. godine, Aquilina i Henry su uspjeli pokazati kako države koje se ubrajaju u liberalne države (npr. Ujedinjeno Kraljevstvo i Kanada) najčešće usvajaju 'laissez-faire' pristup (to znači da država daje 'slobodne ruke' gospodarstvu i dozvoljava slobodno tržište), dok će države koje se ubrajaju u konzervativne i korporativne (poput Njemačke, Belgije i Poljske) uobičajeno usvajati pristup u kojem je sustav blagostanja usmjeren prema samoj državi (Aquilina i Henry to nazivaju 'state-centred approach'). Treći oblik su države koje su socijaldemokratske (tipično za države s prostora Skandinavije, poput Švedske i Danske) te usvajaju pristup u kojem je država sponzor, odnosno voditelj sustava blagostanja.

Aquilina i Henry proveli su istraživanje o čimbenicima koji utječu na sportsku mirovinu kod elitnih sportaša iz Poljske, Švicarske i Danske. Tijekom prelaska iz profesionalnog bavljenja sportom u sportsku mirovinu, sportaši koji su se natjecali u različitim oblicima sustava blagostanja dobivali su veću podršku u svojem privatnom okruženju te manju podršku od ljudi vezanih uz profesionalnu sportsku aktivnost. Uobičajeni uzorak prilikom prelaska u sportsku mirovinu pokazao je da procesi vezani za odlučivanje o sportskoj mirovini i razmišljanja o budućoj karijeri više ovise o osobnoj procjeni situacije od strane samog sportaša te da na njihove odluke u manjoj mjeri utječu čimbenici makro-razine poput nacionalnih kulturalnih dimenzija ili sustava blagostanja.

3.2.3. Društveno-ekonomska situacija i sportska mirovina

Mirovina, odnosno umirovljenje je jedan od glavnih događaja u životnom ciklusu sportaša i može imati važne gospodarske, međuljudske i psihološke posljedice za pojedinca. Sredinom 1990-ih bilo je rasprave o rasponu pozitivne i negativne promjene prouzročene umirovljenjem, a ta su istraživanja provodili Palmore, Fillenbauma i George te Theiraulta. Druge studije koje su u tijekom 1980-ih i 1990-ih godina provodili Crowley, David i O'Brien upućuju na to da se često proces umirovljenja povezuje sa smanjenjem kontrole, sniženim samopoštovanjem i općim smanjenjem zadovoljstva u životu. Sportaši na vrhunskoj razini nisu imuni na negativne posljedice umirovljenja. Ustvari, oni su čak i podložniji iskušenju trauma prilikom umirovljenja u usporedbi s osobama koje nisu sportaši, zbog okolnosti koje često okružuju njihov prelazak iz sporta u sportsku mirovinu (Lavallee, Gordon&Grove, 2008.).

Jay J. Coakley u svojem radu iz 1983. godine analizira proces umirovljenja kod sportaša. On navodi istraživanja ostalih stručnjaka koji su se bavili sličnom problematikom te navodi njihove zaključke. Između ostalih, Dubois u radu iz 1980. godine te Sack i Thiel u zajedničkom radu iz 1979. godine navode kako se bivši sportaši na međusveučilišnoj razini u sustavu SAD-a ne razlikuju značajnije od svojih vršnjaka po pitanju društveno-ekonomskog statusa. To naravno nužno ne znači da se sportaši ne suočavaju s problemima u prijelazu sa sveučilišta (koledža) na radno mjesto, već su njihovi problemi nisu toliko značajni da bi prouzrokovali značajniju razliku od njihovih vršnjaka koji se nisu bavili sportom. Coakley naglašava da su potrebna daljnja istraživanja ovakvih slučajeva, ali da je većina bivših sportaša sposobna kvalitetno se nositi s prijelazom iz vrhunskog sporta na konstruktivan način. Pritom valja naglasiti da u radovima američkih stručnjaka, proces umirovljenja često ne znači potpuni odlazak u mirovinu, već oblik prijelaza u bavljenje poslom koji može, ali i ne mora nužno biti povezan sa sportom (Coakley, 1983.). S druge strane, Mihovilović u radu iz 1968. godine navodi 44 bivša profesionalna nogometaša s prostora bivše Jugoslavije za koje je prelazak u mirovinu bio bolan i mukotrpan proces. Mihovilović je promatrao proces u

kojem je uvidio da su stariji sportaši skloni produženju svog statusa u ekipi koliko dugo je to moguće te se kasnije susreću s poteškoćama u privikavanju na sportsku mirovinu.

Zaključuje kako se umirovljeni nogometaši „skrivaju, bježe, traže utjehu u alkoholu, krivljenju drugih, itd.“ (Mihovilović, 1968). Drugo zanimljivo istraživanje proveo je Hare 1971. godine. On se u svojem radu bavio boksačima i njihovim procesom umirovljenja. Zaključio je da društveno-ekonomski status obitelji i manjinski status (etnička, rasna ili vjerska manjina) predstavljaju dvije važne varijable u procesu umirovljenja za bivše boksače koje je proučavao. Većina sportaša koje je Hare istraživao dolazila je iz obitelji slabijeg imovinskog statusa te nisu mogli izdašnije materijalno pomagati boksače tijekom mirovine, a uz to su se susretali s diskriminacijom na tržištu rada. Sve to doprinosilo je stvaranju poteškoća u prilagodbi na sportsko umirovljenje (Hare, 1971.).

3.2.4. Elitni sportski sustav i sportska mirovina

Proces umirovljenja iz elitnog sporta može biti veoma stresan za sportaše. Mnogi od njih spominju depresivnost i anksioznost kao česte pojave prilikom privikavanja na prijelaz iz aktivnog bavljenja sportom u sportsku mirovinu. Cosh, LeCouteur, Crabb i Kettler u svojem su radu putem diskurzivnog psihološkog pristupa analizirali konstrukcije izbora i identiteta oko umirovljenja elitnih sportaša unutar primjera iz Australije. Odredile su tri oblika umirovljenja: umirovljenje vezano uz dob, umirovljenje vezano uz ozljede te umirovljenje kao aktivna odluka (Cosh, LeCouteur, Crabb&Kettler, 2013.). S druge strane, Aquilina i Henry proveli su gore spomenuto istraživanje nad elitnim sportašima u različitim državama (Poljska, Švicarska i Danska). Osim analiziranja razlika po pitanju sustava blagostanja i odnosa države prema sportašima, oni su u istraživanju proučavali i razlike u ustroju elitnih sportskih sustava za svaku državu pojedinačno. Tako su zaključili da postoje razlike na trima primjerima.

Elitni sportski sustav Švicarske organiziran je od strane sportskih klubova i saveza koji su međusobno povezani pod krovnom organizacijom, a to je nacionalni (švicarski) olimpijski savez. Osnaživanje federacija koji tradicionalno uživaju visok stupanj autonomije je prvo

načelo rada švicarskog olimpijskog saveza. To upućuje na pristup „od dna prema vrhu“ koji švicarski olimpijski savez primjenjuje u svojem ustroju.

Švicarski olimpijski savez nudi karijersko savjetovanje sportašima koji su aktivni, ali i onima koji su umirovljeni ili u postupku umirovljenja te svi oni imaju mogućnost korištenja Adecco programa sportske karijere koji pruža podršku sportašima kojima je potrebna pomoć u pronalasku pripravnika ili posla (Kuettel, 2017.).

U slučaju Danske, njihova državna institucija „Team Denmark“ je odgovorna za promoviranje elitnog sporta. Danski sport u cjelini je nalazio na tradicionalne probleme po pitanju podjele masovnog sporta koju su odrađivali savezi na principu volontiranja te po pitanju natjecateljskog sporta, čija se podjela odrađivala u profesionalnom okruženju. Zakonom o elitnom sportu iz 1984. godine, određeno je da se stvore obrazovne mogućnosti za elitne sportaše na svim razinama u njihovim sportskim karijerama. Na taj su način visoke obrazovne institucije počele uvoditi posebne urede s koordinatorima za pomoć sportašima studentima u kombiniranju akademske i sportske karijere. Osim toga, „Team Denmark“ nudi i programe za sportaše nakon završetka sportske karijere te podržava 28 olimpijskih i ne-olimpijskih saveza (uglavnom vezanih uz ljetne sportove). Danska je usvojila socijaldemokratski sustav blagostanja te univerzalni sustav blagostanja, što je tipično za države s područja Skandinavije (Kuettel, 2017.).

Poljski elitni sportski sustav je uvelike centraliziran, birokratski te intenzivno formaliziran. Poljsko ministarstvo sporta i turizma je dominantna državna institucija koja podržava i kontrolira sportske saveze. Kao relikat bivšeg komunističkog sustava, sportaši pronalaze specifične obrazovne mogućnosti vezane uz sport, kako u srednjoškolskom tako i u visokoškolskom obrazovanju. Važno je napomenuti da i poljska vojska podržava određen broj sportaša nudeći im plaćene položaje unutar svojih struktura. Ne postoje dostupni institucionalizirani programi koji bi pomagali sportašima u prijelazu iz elitnog sporta ili pri adaptaciji na život poslije završetka sportske karijere. Ipak, poljski osvajači olimpijskih medalja primaju doživotne mirovine od strane države. Kao postkomunistička država, Poljska je usvojila oblik konzervativnog sustava blagostanja (Kuettel, 2017.).

3.2.5. Dualno okruženje u karijeri i sportska mirovina

Dualno okruženje odnosi se na istovremeno bavljenje sportom i na razvoj akademske karijere kod sportaša. U studiji koju su proveli Aquilina i Henry, na primjerima Švicarske, Danske i Poljske, utvrđivali su razlike u dualnim okruženjima među državama.

U Švicarskom sustavu, elitni sportaši dobivaju iskaznicu švicarskog olimpijskog saveza (ovisno o njihovoj razini uspješnosti) koja ima pruža pristup školama koje su primijenjene za sportaše, financijsku pomoć te ostale usluge poput savjetovanja u karijeri ili psihološke pomoći. Obrazovni sustav Švicarske je veoma raznolik zbog samog ustroja države koji vlast nad školskim sustavom prosljeđuje na kantone. To bi mogao biti razlog zbog kojeg je Švicarska tek nedavno ustrojila programe za nacionalni fleksibilni pristup dualnom okruženju kod sportaša. Na razini sekundarnog obrazovanja, švicarski olimpijski savez je ustrojio četiri specijalizirane sportske škole i 49 škola partnera koje su razmještene diljem cijele zemlje. Oko trećine sportaša koji posjeduju iskaznicu saveza upiše se u škole primijenjene sportašima u kojima im se pružaju fleksibilna rješenja. Švicarski pristup na sekundarnoj, tj. srednjoškolskoj razini je decentraliziran i nacionalno koordiniran od strane švicarskog olimpijskog saveza. Također, među sportašima je utemeljeno i obrazovanje za zanimanja, u vidu trogodišnjeg obrazovanja (najčešće između 16. i 19. godine). Takav oblik obrazovanja kombinira praktični rad s jednim ili dva dana pohađanja nastave tjedno. Postoji između 350 i 400, od strane saveza, certificiranih strukovnih ustanova koje pružaju primjerene uvjete za sportaše, a sve zajedno koordinira ih 12 kantonalnih ureda. Na tercijarnoj razini, podrška dualnim karijerama za kombiniranje sporta i akademske karijere je manje institucionalizirana. Prihvaćeni „laissez-faire“ pristup (pristup u kojem država daje „otvorene ruke“ sportašima u njihovom izboru), znači da sportaši moraju pregovarati moguća (individualizirana) rješenja izravno s višim obrazovnim institucijama te pritom ne dobivaju financijsku pomoć kao studenti-sportaši (Kuetel, 2017.).

Danska, kao država sa sjevera Europe koja je usvojila opći sustav blagostanja, nastojala je primijeniti takav sustav i na jednakost u sportu. Tako se snažna ideja jednakosti po pitanju blagostanja preslikala i na sport. U prethodnom poglavlju spomenuti zakon iz 1984. godine odnosio se na to da posao i mogućnosti obrazovanja trebaju biti dostupni elitnim sportašima,

na način da im sportska karijera ne predstavlja nedostatak u kasnijoj poslovnoj karijeri. Danski sportski model karakteriziran je kao decentraliziran te vezan uz suradnju s formalnom hijerarhijom. Privatni savezi i klubovi čine nacionalne saveze koji tvore „Team Denmark“, državnu instituciju koja je odgovorna za promoviranje elitnog sporta. Elitni sportaši unutar programa za talente unutar „Team Denmark“ mogu provesti dodatnu godinu u gimnaziji. Daljnja inicijativa bila je stvaranje posebnih sportskih razreda u koje bi se u školski raspored integrirao jutarnji trening. Općine su u tome igrale veliku ulogu, i po pitanju financiranja te koordiniranja potpore okruženjima za razvoj talenata. Unazad zadnjih deset godina, tri sveučilišta su ustrojila posebne urede s pripadajućim osobljem kako bi pomogli studentima-sportašima u koordiniranju njihovih studija s elitnim sportom. Svi studenti u Danskoj dobivaju obrazovne stipendije prilikom ulaska u tercijarno (visokoškolsko) obrazovanje, a određeni sportaši mogu zatražiti i prolongiranje stipendiranja. Od 2008. godine uspostavljene su i daljnje inicijative po pitanju saveza igrača (Spillerforening) kako bi se pružila pomoć u dualnim karijerama. Postoji uska suradnja između „Team Denmark“ i saveza igrača, kao i programi koji pomažu sportašima u pronalasku posla (Kuettel, 2017.).

Poljska politika po pitanju dualnih karijera, tj. okružja u dualnim karijerama predstavlja osobine intervencijskog modela, koji u sebi sadrži važnu ulogu sportske administracije, tj. ministarstva sporta i turizma. Sve do pada komunizma u Poljskoj 1989. godine, državne su vlasti sport smatrale korisnom propagandom i alatom za jačanje njihove ideologije, regulacije društvene mobilnosti te su koristili uspjehe elitnih sportaša u svrhe jačanja nacionalnog identiteta. Promjene u poljskom sportskom sustavu koje su nastupile uglavnom su vezane uz gospodarske transformacije zemlje, a središnje financiranje sporta od strane državnog budžeta je limitirano. Ipak, unatoč razvoju liberalnijeg tržišnog gospodarstva sportski sustav Poljske je bio otporniji na institucionalne promjene. Stoga je dominacija ministarstva sporta i turizma ostala uglavnom nepromijenjena, posebice prema manje komercijaliziranim sportovima. Između 1990. i 2006. središnje administrativno tijelo za sport iskusilo je pet velikih promjena i česte nepravilne izmjene u vodstvu, najviše iz političkih razloga.

Primjenjujući pristup „od vrha prema dnu“, ministarstvo nadzire i kontrolira moć nad sportskim organizacijama te je odgovorno za elitne sportove koji se financiraju na različitim razinama. Tradicionalno, postoji jaka poveznica između škola i sportskih klubova, budući da

klupski treneri obnašaju dužnosti nastavnika tjelesnog odgoja u školama te funkcioniraju kao „lovci na talente“.

Posebna nastava sportskog tipa u osnovnim školama ostatak je bivšeg komunističkog sustava te služi kao rasadnik budućih vrhunskih sportaša. Relativno rana specijalizacija odvija se kada se mladi perspektivni sportaši okupljaju u posebne razrede po disciplinama ili kada se premještaju u sportske škole-internate u kojima im je pruženo stanovanje i treniranje uz veoma fleksibilno obrazovanje. Pristup dualnim karijerama na srednjoškolskoj razini može se opisati kao sustav u kojem dominira uloga države, s relativnom visokim stupnjem centralizacije. Takav pristup nastavlja se kroz visokoškolsko obrazovanje, u kojem sportaši uključeni u nacionalne elitne sportske programe imaju mogućnost izravnog ulaska na akademije tjelesnog odgoja te su uz to oslobođeni polaganja prijamnog ispita. Na tih šest akademija na razini države, sportaši dobivaju financijsku potporu i individualizirane studijske planove koji im pružaju produženu fleksibilnost što je razlog zbog kojeg većina sportaša izabire upis kao studenti-sportaši na akademije tjelesnog odgoja. Posljednjih godina uvode se i studijski planovi prilagođeni sportašima na nekoliko sveučilišta s ciljem proširenja opsega studijskih tema za elitne sportaše. Također, omedavno postoje i neke (privatne) inicijative za pružanje pripravnštva za sportaše (npr. Opus Sport Foundation) (Kuettel, 2017.).

3.2.6. Karijerski programi i sportska mirovina

Mnogi karijerski programi imaju potporu vlade, a savezi se temelje na ideji dopuštanja sportašima da završe sveučilišne studije dok se pripremaju za nastupe na elitnoj razini u tradicionalnim olimpijskim sportovima. Profesionalni sport donosi različiti skup stavki, budući da savezi tj. udruženja sportaša često potiču starije (24+) sportaše na povratak u obrazovni sustav ili u obrazovanje za određeno zanimanje na kraju sportskih karijera. To ne smanjuje važnost promicanja obrazovne kulture među mladima u profesionalnom sportu, već donosi priznanje posebnoj prirodi profesionalnog sporta (EU Athletes, 2015.). Udruženja sportaša uspostavljena su i vođena od samih igrača / sportaša. Nužno je za njihovo efektivno

djelovanje da sportaši imaju vlasništvo nad savezom te da upoznaju ključno osoblje koje ih predstavlja.

Ne postoji alternativa regularnim momčadskim posjetima kako bi se uključili sportski članovi. Postoje razni modeli vođenja koje koriste udruženja sportaša, ali jedan od najboljih je putem uloge menadžera koji je posvećen vođenju razvoja sportaša („Player Development Manager“ – PDM). To je model kojeg preferiraju sportaši iz EU-a i mnogi članovi udruženja sportaša, iako može postojati potreba da se takav model promijeni, tj. adaptira u nekim državama. Ostali modeli uključuju zapošljavanje konzultanata van obrazovnog sustava (SICO u Švedskoj) te postavljanje odvojenog pravnog entiteta (poput nekih trening shema u UK-u). Menadžeri razvoja sportaša su regularna proaktivna poveznica između igrača / sportaša i njihovih saveza. Njihov osnovni posao je fokus na uključivanje igrača članova i ispunjavanja uloge svojevrsnog putokaza za usluge udruženjima / savezima sportaša. Očito je da resursi predstavljaju problem u gotovo svakom savezu. Dok u nekim savezima postoji jedan menadžer za tri kluba, ostali imaju jednog na trideset klubova. Bilo kako bilo, postoje inovativni načini za potporu sportašima, njihovim karijerama i stvaranju efektivnih volonterskih struktura (EU Athletes, 2015.).

3.3. Mikro kontekst tranzicije

3.3.1 Karakteristike individualca

Schlossbergov model analiziranja adaptacije sportaša na prijelaz iz elitnog sporta obuhvaća karakteristike individualca (npr. dob, spol, društveno-gospodarski status te narodnost / kulturu), situaciju (razloge koji su potaknuli prijelaz iz elitnog sporta, kontrolu, procjenu i trajanje prijelaza) te utjecaje okoline (krugovi potpore i svrha potpore). Navedeni faktori smatraju se važnima pri određivanju uspjeha prilagodbe, tj. adaptacije. Prijelaz iz elitnog sporta rezultira promjenama u procjenjivanju samog sebe te stoga zahtijeva odgovarajuću promjenu u ponašanju i odnosima (Kuettel, 2017.). U svojem istraživanju procesa koji utječu na prijelaz iz elitnog sporta u mirovinu kod sportaša iz Švicarske, Danske i Poljske, Aquilina i Henry istraživali su i karakteristike individualca koje utječu na donošenje odluka o

prijelazu, tj. umirovljenju. Pritom su u obzir uzeli važne karakteristike i faktore koji su bitni u životu sportaša. Tako su u svoje istraživanje uvrstili dob, spol, stupanj obrazovanja sportaša, financijsku situaciju sportaša, prethodno radno iskustvo, itd. Istraživanje je pokazalo kako je značajno veći udio poljskih sportaša (85%) završio visokoškolsko obrazovanje za vrijeme sportske karijere, u usporedbi s danskim (62%) i švicarskim (40%) sportašima. U prosjeku su švicarski sportaši imali više radnog iskustva od poljskih i danskih sportaša, a po pitanju financijske situacije, poljski sportaši zarađivali su više putem samog bavljenja sportom (59%), za razliku od Danaca (52%) i Švicaraca (47%).

Pri procjenjivanju vlastitih sposobnosti i kompetencija, danski sportaši su se pokazali kao značajno manje samopouzdana od poljskih i švicarskih sportaša. Za razliku od njih, švicarski sportaši iskazali su značajno niži sportski identitet za vrijeme aktivnog bavljenja sportom u usporedbi s poljskim sportašima. Zanimljivo je pitanje percepcije sportaša kao poznatih javnih ličnosti. U tom pogledu, poljski sportaši su u istraživanju pokazali višu razinu opće prepoznatljivosti u javnosti od švicarskih i danskih sportaša (Kuettel, 2017.). Ta informacija se može protumačiti snažnijim vezivanjem elitnog sportskog sustava Poljske uz državu, odnosno sustav u kojem je država inicijator sportskih procesa te na taj način uz sebe veže i sportske uspjehe sportaša. Takav pristup razlikuje se od pristupa kakvog baštine zemlje poput Švicarske ili Danske. Ipak, kada su uspoređivane investicije i dobrobiti njihove uključenosti u elitni sportski sustav, danski sportaši su značajno više vrjednovali svoje dobrobiti od strane sporta, za razliku od poljskih i švicarskih sportaša (Kuettel, 2017.).

3.3.2. Razlozi prekida karijere

Kuettel u svojem radnom modelu faktora koji doprinose kvaliteti tranzicije iz elitnog sporta navodi kao posebnu kategoriju karakteristike odnosno razloge za prekid karijere. Pritom razlikuje osobne tj. motivacijske razloge, razloge vezane uz nastupe tj. rezultate, razloge vezane uz sportsku okolinu, poslovne ili obrazovne razloge, financijske, obiteljske, zdravstvene i druge razloge.

Uz prethodno navedene karakteristike individualaca, Aquilina i Henry u istraživanju procesa koji utječu na prijelaz iz elitnog sporta u mirovinu kod sportaša iz Švicarske, Danske i

Poljske, istraživali su i razloge koji su doveli do prekida karijere. Iz istraživanja se može vidjeti kako su osobni, tj. motivacijski razlozi za prekid karijere učestaliji kod danskih sportaša, za razliku od švicarskih i poljskih sportaša. S druge strane, obiteljski razlozi za prekid karijere bili su više prisutni kod danskih sportaša u usporedbi s preostale dvije skupine unutar istraživanja. Općenito nisu pronađene značajnije razlike po pitanju razloga za prekid karijere. Ipak, poljski sportaši su u istraživanju pokazali kako završetak sportske karijere doživljavaju većim gubitkom za razliku od sportaša iz Danske i Švicarske. Zanimljivo je kako se većina sportaša u svim trima zemljama (60-67%) odlučila za odlazak u mirovinu dobrovoljno, dok je između 61% i 68 % sportaša koji su sudjelovali u istraživanju imao konkretne planove za život nakon završetka sportske karijere. Osim određenih razlika, istraživanje je pokazalo i sličnosti vezane uz važnost pojedinih razloga za umirovljenje. Tako su danski i poljski sportaši naveli obiteljske razloge kao najvažnije pri donošenju odluke o umirovljenju, dok su švicarski sportaši iste razloge stavili na treće mjesto po važnosti. Razlozi vezani uz sportsku okolinu te poslovni ili obrazovni razlozi nisu zabilježeni među značajnijim razlozima za umirovljenje među sportašima u sklopu istraživanja (Kuettel, 2017.). Kao zaključak problematike prekida karijere i razloga koji su sportaše doveli do same odluke valja istaknuti da se pri donošenju odluke o umirovljenju ne govori o jednom, već o skupini razloga. Također, bitno je naglasiti kako je svaki sportaš, bez obzira na sportski sustav u kojem se formirao i natjecao, prije svega pojedinac na kojeg utječu različiti čimbenici što dovodi i do različitih razloga koji utječu na proces umirovljenja.

3.3.3. Karakteristike okruženja

Karakteristike okruženja sadrže društvenu potporu koju sportaši dobivaju tijekom prijelaza u sportsku mirovinu. Ta potpora može dolaziti od privatnog okruženja (npr. roditelji, partner, prijatelji) ili od okruženja vezanog uz sport, poput npr. trenera, fizioterapeuta, sportskih psihologa ili trenera.

Budući da su discipline, odnosno sportovi u kojima su se sportaši natjecali tijekom karijere činile velik dio njihovog okruženja, jako je važan i način na koji su elitni sportski sustavi određenih država podupirali te sportove. Osim toga, važan je i stupanj popularnosti sporta (tj. koliko medijske pažnje određeni sport dobiva), što isto tako utječe na karijere sportaša i na

njihov prijelaz iz elitnog sporta u sportsku mirovinu (Kuetzel, 2017.). Aquilina i Henry u istraživanju procesa prijelaza u sportsku mirovinu kod sportaša iz Švicarske, Danske i Poljske, bavili su se i karakteristikama okruženja i utjecajem okruženja na sportsku mirovinu. tj. na prijelaz u sportsku mirovinu kod elitnih sportaša. Rezultati istraživanja su pokazali da su, u prosjeku, sportaši imali dvoje do troje osoba u svojem privatnom okruženju (npr. partner, roditelj ili prijatelj) te jednu do dvije osobe unutar sportskom okruženja (npr. trener, suigrač, liječnik ili menadžer) s kojom su vodili važne razgovore vezane uz prijelaz u sportsku mirovinu. Osim toga, rezultati su pokazali kako je relativno veći broj švicarskih sportaša sudjelovao u sportovima koji su imali manju medijsku pozornost te slabiju podršku od nacionalnih rukovodećih tijela u sportu (Kuetzel, 2017.). Sportovi s manjom medijskom pozornošću za sobom povlače i slabiju financijsku podršku. U nekim slučajevima financijska podrška može dolaziti od državnih institucija, što je karakteristično za postsocijalističke države, dok je u zemljama poput Švicarske financijska podrška vezana uz sposobnost vezivanja snažnih sponzora odnosno tvrtki ili privatnih investitora.

4.ZAKLJUČAK

U ovom radu osnovni cilj bio je prikazati najbolje modele koji se bave rješavanjem problema tranzicije vrhunskih sportaša u post-sportsku karijeru. Na temelju osnovnog cilja formirani su parcijalni ciljevi (utvrditi i objasniti makro, mezo i mikro kontekst tranzicije) koji su podvrgnuti potpunim pregledom znanstvene literature. Utvrđeno je kako ne postoje precizno definirani čimbenici koji se odnose na uspješnu tranziciju u sportskoj karijeri, kao ni longitudinalna istraživanja koja se bave proučavanjem cjelokupne karijere sportaša. Sportaši kroz sport stvaraju snažan identitet koji se prekidom karijere gubite se reflektira uz negativne psihosocijalne posljedice. Sama odluka o prestanku aktivnog bavljenja sportom uglavnom je višestрана i najčešće uključuje razgovor s trenerom, suigračima, kolegama i najbližom rodbinom. Ta odluka je uglavnom potaknuta ozljedom kao prvim faktorom, starošću sportaša kao drugim faktorom, ali može biti i aktivna odluku pojedinca kao trećeg najčešćeg faktora umirovljenja. Nakon same odluke o prestanku, izvršen je pregled literature koja se bavi društvenom potporom koju pojedinci dobivaju tijekom prijelaza u sportsku mirovinu. Ta potpora može dolaziti od privatnog ili sportskog okruženja. Način na koji su elitni sportski sustavi određenih država podupirali određeni sport, kao i stupanj popularnosti sporta (tj. koliko dobiva medijske pažnje određeni sport) direktno utječe na post-sportsku karijeru sportaša kao i njegovu mirovinu. Sportovi s manjom medijskom pozornošću za sobom povlače i slabiju financijsku podršku. Uključivanje vrhunskih sportaša u akademski program visokoškola čini se kao vrlo mudar model u tranziciji sportskog umirovljenja. Pristup dualnim karijerama na srednjoškolskoj razini može se opisati kao sustav u kojem dominira uloga države s relativnom visokim stupnjem centralizacije. Takav pristup nastavlja se kroz visokoškolsko obrazovanje, u kojem sportaši uključeni u nacionalne elitne sportske programe imaju mogućnost izravnog ulaska na akademije tjelesnog odgoja te su uz to oslobođeni polaganja prijamnog ispita. Na tih šest akademija na razini države, sportaši dobivaju financijsku potporu i individualizirane studijske planove koji im pružaju produženu fleksibilnost što je razlog zbog kojeg većina sportaša izabire upis kao studenti-sportaši na akademije tjelesnog odgoja. Posljednjih godina uvode se i studijski planovi prilagođeni sportašima na nekoliko sveučilišta s ciljem proširenja opsega studijskih tema za elitne sportaše. Posljednje relevantno istraživanje je pokazalo kako je značajno veći udio poljskih sportaša završio visokoškolsko obrazovanje za vrijeme sportske karijere, u usporedbi s

danskim i švicarskim sportašima. U prosjeku su švicarski sportaši imali više radnog iskustva od poljskih i danskih sportaša, a po pitanju financijske situacije, poljski sportaši zarađivali su više putem samog bavljenja sportom, za razliku od Danaca i Švicaraca. Pri procjenjivanju vlastitih sposobnosti i kompetencija, danski sportaši su se pokazali statistički značajan manjak samopouzdanja od poljskih i švicarskih sportaša. Za razliku od njih, švicarski sportaši iskazali su značajno niži sportski identitet za vrijeme aktivnog bavljenja sportom u usporedbi s poljskim sportašima. Zanimljivo je pitanje percepcije sportaša kao poznatih javnih ličnosti pa su primjerice poljski sportaši pokazali višu razinu opće prepoznatljivosti u javnosti od švicarskih i danskih sportaša. Ta informacija se može protumačiti snažnijim vezivanjem elitnog sportskog sustava Poljske uz državu, odnosno sustav u kojem je država inicijator sportskih procesa te na taj način uz sebe veže i sportske uspjehe sportaša. Takav pristup razlikuje se od pristupa kakvog njeguju zemlje poput Švicarske ili Danske. Ipak, kada su uspoređivane investicije i dobrobiti njihove uključenosti u elitni sportski sustav, danski sportaši su značajno više vrijednovali svoje dobrobiti od strane sporta, za razliku od poljskih i švicarskih sportaša.

Isto tako, danski model koji se temelji na stvaranju obrazovnih mogućnosti kako bi elitni sportaši mogli kombinirati akademsku i sportsku karijeru čini se najprimjereniji. Opći sustav blagostanja te snažna ideja jednakosti po pitanju blagostanja preslikala se i na sport. Mnogi pozitivni primjeri izneseni u ovom radu mogu biti vodilja hrvatskom modelu u rješavanju problematike tranzicije profesionalnih sportaša iz vrhunskog sporta u njihovu drugu karijeru.

5. LITERATURA

1. Kuettel, A. (2017). *A Cross-Cultural Comparison of the Transition out of Elite Sport*. Doktorska disertacija, Odense: Department of Sports Science and Clinical Biomechanics Faculty of Health Sciences.
2. Kuettel, A., Boyle, E., and Schmid, J. (2017). Factors contributing to the quality of the transition out of elite sports in Swiss, Danish, and Polish athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 29, 27–39.
3. Stambulova, N., Stephan, Y., & Jäpähag, U. (2007). Athletic retirement: A cross-national comparison of elite French and Swedish athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 8(1), 101–118.
4. Sinclair, D. A., & Orlick, T. (1993). Positive transitions from high-performance sport. *Sport Psychologist*, 7, 138–150.
5. Cabrita, T. M., Rosado, A. B., Leite, T. O., Serpa, S. O., & Sousa, P. M. (2014). The relationship between athletic identity and career decisions in athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, 26(4), 471–481.
6. Astle, S. J. (1986). The experience of loss in athletes. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 26, 279-284.
7. Potrac, P., Brewer, C., Jones, R., Armour, K. & Hoff, J. (2000). *Towards a holistic understanding of the coaching process*. *Quest*, 52. 186-199.
8. Sherman, C. A., & Fuller, R., & Speed, H. D. (2002). Gender comparison of preferred coaching behaviors in Australian sports. *Journal of Sport Behavior*, 23 (4). 389-406.
9. Aquilina, D., & Henry, I. (2010). Elite athletes and university education in Europe: A review of policy and practice in higher education in the European Union Member States. *International Journal of Sport Policy*, 2(1), 25–47.
10. Bryman, A. (2012). *Social research methods (4th ed.)*. Oxford: Oxford University Press.
11. Erez, M., & Gati, E. (2004). A dynamic, multi-level model of culture: From the micro level of the individual to the macro level of a global culture. *Applied Psychology: An International Review*, 53(4), 583–598.
12. Lavalley, D., Gordon, S. & Grove, R. J. (2008). Retirement from sport and the loss of athletic identity. *Journal of Personal and Inter personal Loss: International Perspectives on Stress & Coping*, 2:2, 129-147.

13. Coakley, Jay J. (1983). Leaving Competitive Sport: Retirement or Rebirth?, *Quest*, 35:1, 1-11.
14. Mihovilovic, M.A.(1968). The status of former sportsmen. *International Review of Sport Sociology*, 3, 73-96.
15. Hare, N. (1971). A study of the black fighter. *The Black Scholar*, 3(3), 2-9.
16. Cosh, S., LeCouteur, A.,Crabb, S.&Kettler, L. (2013). Career transitions and identity: a discursive psychological approach to exploring athlete identity in retirement and the transition back into elite sport. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 5:1, 21-42.
17. EU Athletes (2015). Improving dual career support for players: Best practice, Good Governance & Innovative Ideas for Player Associations.
18. Schlossberg, N. K. (1981). A model for analyzing human adaptation to transition. *The Counseling Psychologist*, 9(2), 2–15.